

et genus humanum ex uno multiplicavit? Quandoquidem Psalmus ipse cum præmisisset, atque dixisset: « Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in æternum¹; » ac deinde repercussisset eos, in quorum stulta impiaque doctrina nulla liberationis et beatitudinis animæ servatur æternitas, continuo subjiciens: « In circuitu impii ambulat; » tanquam ei diceretur: « Quid ergo tu credis, sentis, intelligis? Numquidnam existimandum est subito Deo placuisse hominem facere, quem nunquam antea infinita retro æternitate fecisset, cui nihil novi accidere potest, in quo mutabile aliquid non est? » continuo respondit ad ipsum Deum loquens: « Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum². » Sentiant, inquit, homines quod putant, et quod eis placet opinentur et disputent: « Secundum altitudinem tuam, » quam nullus potest nosse hominum, « Multiplicasti filios hominum. » Valde quippe altum est, et semper Deum fuisse, et hominem, quem nunquam fecerat, ex aliquo tempore primum facere voluisse, nec consilium voluntatemque mutasse.

¹ Psal. xi, 8. — ² Ibid. 9.

CAPUT XV.

An ut Deus semper, etiam dominus fuisse semper intelligatur, credendum sit creaturam quoque nunquam defuisse cui dominaretur: et quomodo dicatur semper creatum, quod dici non potest coæternum.

I. Ego quidem sicut Dominum Deum aliquando dominum non fuisse dicere non audeo, ita hominem nunquam antea fuisse¹, et ex quodam tempore primum hominem creatum esse dubitare non debeo. Sed cum cogito cujus rei dominus semper fuerit, si semper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimesco: quia et me ipsum intueor, et scriptum esse recolo: « Quis hominum potest scire consilium Dei, aut quis poterit cogitare quid velit Dominus? Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ ad inventiones nostræ. Corruptibile enim corpus aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem². » Ex his igitur, quæ in hac terrena inhabitatio multa cogito, (ideo utique multa, quia unum quod ex illis vel præter illa, quod forte non cogito, verum est, invenire non possum:) si dixerò semper fuisse creaturam, cujus dominus esset, qui semper est dominus, nec dominus unquam non fuit; sed nunc illam, nunc aliam, per alia atque alia temporum spatia, nec aliquam Creatori coæternam esse dicamus, quod fides ratioque sana condemnat: cavendum est ne sit absurdum, et a luce veritatis alienum, mortalem quidem per vices tem-

¹ Vide lib. v, de Trinitate, c. 16. — ² Sap. ix, 13-15.

porum semper fuisse creaturam decedentem aliam, aliam succedentem; immortalem vero non esse cœpisse, nisi cum ad nostrum sæculum ventum est, quando et Angeli creati sunt, si eos recte lux illa primum facta significat, aut illud potius cœlum de quo dictum est: « In » principio fecit Deus cœlum et terram¹: » cum tamen non fuerint, antequam fierent, ne immortales si semper fuisse dicantur, Deo cœterni esse credantur. Si autem dixerō non in tempore creatos Angelos, sed ante omnia tempora et ipsos fuisse, quorum Deus dominus esset, qui nunquam nisi dominus fuit, quæretur a me etiam, si ante omnia tempora facti sunt, utrum semper potuerint esse qui facti sunt. Hic respondendum forte videatur: « Quomodo non semper, cum id, quod est omni tempore, non inconvenienter semper esse dicatur? » Usque adeo autem isti omni tempore fuerunt, ut etiam ante omnia tempora facti sint: si tamen a cœlo cœpta sunt tempora, et illi jam erant ante cœlum. At si tempus non a cœlo, verum et ante cœlum fuit; non quidem in horis, et diebus, et mensibus, et annis; (nam istæ dimensiones temporalium spatiorum, quæ usitate ac proprie dicuntur tempora, manifestum est quod a motu siderum cœperint; unde et Deus, cum hæc institueret, dixit: « Et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos²: » sed in aliquo mutabili motu, cujus aliud prius, aliud posterius præterierit, eo quod simul esse non possunt: si ergo ante cœlum in angelicis motibus tale aliquid fuit, et ideo tempus jam fuit, atque Angeli ex quo facti sunt, temporaliter movebantur, etiam sic omni tempore fuerunt, quandoquidem cum illis facta sunt tempora. Quis autem dicat: « Non semper fuit, quod omni tempore fuit? »

II. Sed si hoc respondero, dicetur mihi: « Quomodo

¹ Gen. 1, 1. — ² Ibid. 24.

ergo non sunt cœterni Creatori, si semper ille, semper illi fuerunt? Quomodo etiam creati dicendi sunt, si semper fuisse intelliguntur? » Ad hoc quid respondebitur? An dicendum est, et semper eos fuisse, quoniam omni tempore fuerunt, qui cum tempore facti sunt, aut cum quibus tempora facta sunt, et tamen creatos? Neque enim et ipsa tempora creata esse negabimus, quamvis omni tempore tempus fuisse nemo ambigat. Nam si non omni tempore fuit tempus, erat ergo tempus, quando nullum erat tempus? Quis hoc stultissimus dixerit? Possumus enim recte dicere: « Erat tempus, quando non erat Roma; erat tempus, quando non erat Jerusalem; erat tempus, quando non erat Abraham; erat tempus, quando non erat homo; » et si quid hujusmodi. Postremo si non cum initio temporis, sed post aliquod tempus factus est mundus, possumus dicere: « Erat tempus, quando non erat mundus. » At vero, « Erat tempus, quando nullum erat tempus, » tam inconvenienter dicimus, ac si quisquam dicat, « Erat homo, quando nullus erat homo; » aut, « Erat iste mundus, quando iste non erat mundus. » Si enim de alio atque alio intelligatur, potest dici aliquo modo, hoc est, « Erat alius homo, quando non erat iste homo. » Sic ergo, « Erat aliud tempus, quando non erat hoc tempus, » recte possumus dicere: at vero, « Erat tempus, quando nullum erat tempus, » quis vel insipientissimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus, cum ideo semper fuisse dicatur, quia omni tempore tempus fuit: ita non est consequens, ut si semper fuerunt Angeli, ideo non sint creati, ut propterea semper fuisse dicantur, quia omni tempore fuerunt, et propterea omni tempore fuerunt, quia nullo modo sine his ipsa tempora esse potuerunt. Ubi enim nulla creatura est, cujus mutabilibus motibus tempora peragantur, tempora omnino esse non possunt. Ac per hoc etsi semper fuerunt, creati

sunt; nec si semper fuerunt, ideo Creatori coæterni sunt. Ille enim semper fuit æternitate immutabili: isti autem facti sunt; sed ideo semper fuisse dicuntur, quia omni tempore fuerunt, sine quibus tempora nullo modo esse potuerunt: tempus autem quoniam mutabilitate transcurrit, æternitati immutabili non potest esse coæternum. Ac per hoc etiamsi immortalitas Angelorum non transit in tempore, nec præterita est quasi jam non sit, nec futura quasi nondum sit, tamen eorum motus, quibus tempora peraguntur, ex futuro in præteritum transeunt: et ideo Creatori, in cujus motu dicendum non est vel fuisse quod jam non sit, vel futurum esse quod nondum sit, coæterni esse non possunt.

III. Quapropter si Deus semper dominus fuit, semper habuit creaturam suo dominatui servientem; verumtamen non de ipso genitam, sed ab ipso de nihilo factam; nec ei coæternam: erat quippe ante illam, quamvis nullo tempore sine illa; non eam spatio transcurrente, sed manente perpetuitate præcedens. Sed hoc si respondero eis qui requirunt, quomodo semper creator, semper dominus fuit, si creatura serviens non semper fuit; aut quomodo creata est, et non potius Creatori coæterna est, si semper fuit; vereor ne facilius iudicem affirmare quod nescio, quam docere quod scio. Redeo igitur ad id quod Creator noster scire nos voluit: illa vero, quæ vel sapientioribus in hac vita scire permisit, vel omnino perfectis in alia vita sciendia servavit, ultra vires meas esse confiteor. Sed ideo putavi sine affirmatione tractanda, ut qui hæc legunt, videant a quibus quæstionum periculis debeant temperare, nec ad omnia se idoneos arbitrentur; potiusque intelligant quam sit Apostolo obtemperandum præcipienti salubriter, ubi ait: « Dico autem per gratiam, » quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non

» plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad tem-
 » rantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensura
 » fidei¹. » Si enim pro viribus suis alatur infans, fiet ut
 crescendo plus capiat: si autem vires suæ capacitatis excedat, deficiet ante quam crescat.

CAPUT XVI.

*Quomodo intelligenda sit promissa homini a Deo
 vita æterna ante tempora æterna.*

Quæ sæcula præterierint ante quam genus institueretur humanum, me fateor ignorare: non tamen dubito nihil omnino creaturæ Creatori esse coæternum. Dicit etiam Apostolus tempora æterna, nec ea futura, sed, quod magis est mirandum, præterita. Sic enim ait: « In spem » vitæ æternæ, quam promisit non mendax Deus ante » tempora æterna; manifestavit autem temporibus suis » Verbum suum². » Ecce dixit retro quod fuerint tempora æterna, quæ tamen non fuerint Deo coæterna. Si quidem ille ante tempora æterna non solum erat, verumetiam promisit vitam æternam, quam manifestavit temporibus suis, id est, congruis, quid aliud quam Verbum suum? Hoc est enim vita æterna. Quomodo autem promisit, cum hominibus utique promiserit, qui nondum erant ante tempora æterna, nisi quia in ipsius æternitate, atque in ipso ejus Verbo eidem coæterno, jam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat?

¹ Rom. xii, 3. — ² Tit. i, 2-3.

CAPUT XVII.

Quid de incommutabili consilio aut voluntate Dei fides sana defendat, contra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex æternitate repetita per eosdem semper volunt sæculorum redire circumitus.

I. ILLUD quoque non dubito, ante quam primus homo creatus esset, nunquam quemquam hominem fuisse : nec eundem ipsum, nescio quibus circumitibus, nescio quoties revolutum, nec alium aliquem natura similem. Neque ab hac fide me philosophorum argumenta deterrent, quorum acutissimum illud putatur, quod dicunt nulla infinita ulla scientia posse comprehendi : ac per hoc Deus, inquit, rerum, quas facit, omnium finitarum omnes finitas apud se rationes habet. Bonitas autem ejus nunquam vacua fuisse credenda est, ne sit temporalis ejus operatio, cujus retro fuerit æterna cessatio, quasi pœnituerit eum prioris sine initio vacationis, ac propterea sit operis aggressus initium. Et ideo necesse est, inquit, eadem semper repeti, eademque semper repetenda transcurrere ; vel manente mundo mutabiliter, qui licet nunquam non fuerit etsine initio temporis tamen factus est ; vel ejus quoque ortu et occasu semper illis circumitibus repetito, semperque repetendo : ne videlicet, si aliquando primum Dei opera cœpta dicantur, priorem suam sine initio vacationem tanquam inertem ac desidiosam, et ideo sibi displicentem damnasse quodam modo, atque ob hoc mutasse credatur. Si autem semper quidem temporalia, sed alia atque alia perhibetur operatus, ac sic ali-

quando etiam ad hominem faciendum, quem nunquam antea fecerat, pervenisse : non scientia, qua putant non posse quæcumque infinita comprehendi, sed quasi ad horam, sicut veniebat in mentem, fortuita quadam inconstantia videatur fecisse quæ fecit. Porro si illi circumitus admittantur, inquit, quibus vel manente mundo, vel ipso quoque revolubiles ortus suos et occasus eisdem circumitibus inserente, eadem temporalia repetuntur, nec ignavum otium, præsertim tam longæ sine initio diuturnitatis, Deo tribuitur, nec improvida temeritas operum suorum. Quoniam si non eadem repetantur, non possunt infinita diversitate variata ulla ejus scientia vel præscientia comprehendi.

II. Has argumentationes, quibus impii nostram simplicem pietatem, ut cum illis in circumitu ambulemus, de via recta conantur avertere, si ratio refutare non posset, fides irridere deberet. Huc accedit, quod in adjutorio Domini Dei nostri hos volubiles circulos, quos opinio confingit, ratio manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errant, ut in circumitu falso ambulare, quam vero et recto itinere malint, quod mentem divinam omnino immutabilem cujuslibet infinitatis capacem, et innumera omnia sine cogitationis alternatione numerantem, de sua humana, mutabili, angustaque metiuntur. Et fit illis quod ait Apostolus : (2) « Comparantes enim semetipsos sibi metipsis, non intelligunt ». Nam quia illis quidquid novi faciendum venit in mentem, novo consilio faciunt, (mutabiles quippe mentes gerunt ;) profecto non Deum, quem cogitare non possunt ; sed semetipsos pro illo cogitantes, non illum, sed se ipsos, nec illi, sed sibi comparant. Nobis autem fas non est credere aliter Deum affici, cum vacat, aliter eum operatur : quia nec affici dicendus

est, tanquam in ejus natura fiat aliquid, quod non ante fuerit. Patitur quippe qui afficitur, et mutabile est omne quod aliquid patitur. Non itaque in ejus vacatione cogitetur ignavia, desidia, inertia; sicut nec in ejus opere labor, conatus, industria. Novit quiescens agere, et agens quiescere. Potest ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibere consilium; nec poenitendo quia prius cessaverat, coepit facere quod non fecerat. Sed et si prius cessavit, et posterius operatus est, (quod nescio quemadmodum ab homine possit intelligi) hoc procul dubio quod dicitur, prius et posterius, in rebus prius non existentibus et posterius existentibus fuit. In illo autem non alteram praecedentem altera subsequens mutavit aut abstulit voluntatem, sed una eademque sempiterna et immutabili voluntate res, quas condidit, et ut prius non essent egit, quando non fuerunt, et ut posterius essent, quando esse coeperunt: hinc eis, qui talia videre possunt, mirabiliter fortassis ostendens, quam non eis indigerit, sed eas gratuita bonitate condiderit, cum sine illis ex aeternitate initio carente in non minore beatitate perman-
sit.

CAPUT XVIII.

Contra eos, qui dicunt ea, quae infinita sunt, nec Dei posse scientia comprehendere.

ILLUD autem aliud quod dicunt, nec Dei scientia quae infinita sunt posse comprehendere: restat eis ut dicere audeant, atque huic se voragini profundae impietatis immergant, quod non omnes numeros Deus noverit. Eos quippe

infinitos esse certissimum est, quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse, non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus et quamlibet ingentem multitudinem continens in ipsa ratione atque scientia numerorum, non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt. Ita-ne numeros propter infinitatem nescit omnes Deus, et usque ad quamdam summam numerorum scientia Dei pervenit, caeteros ignorat? Quis hoc etiam dementissimus dixerit? Nec audebunt isti contemnere numeros, et eos dicere ad Dei scientiam non pertinere, apud quos Plato Deum magna auctoritate commendat mundum numeris fabricantem: et apud nos Deo dictum legitur: « Omnia in mensura, » et numero, et pondere disposuisti¹. » De quo dicit et Propheta: « Qui profert numerose saeculum². » Et Salvator in Evangelio: « Capilli, inquit, vestri omnes numerati sunt³. » Absit itaque ut dubitemus, quod ei notus sit omnis numerus; « Cujus intelligentiae, sicut in Psalmo canitur, non est numerus⁴. » Infinitas itaque numeri, quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei, cujus intelligentiae non est numerus. Quapropter si quidquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur: profecto et omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia scientiae ipsius incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorum scientiae Dei, qua comprehenditur, esse non potest infinita: qui tandem nos sumus homunculi, qui ejus scientiae limites figere

¹ Sap. xi, 21. — ² Isai. xl, 26. juxta lxx. — ³ Matth. x, 30. — ⁴ Psal. cxlvi, 5.

præsumamus, dicentes, quod nisi eisdem circumitibus temporum eadem temporalia repetantur, non potest Deus cuncta quæ fecit vel præscire ut faciat, vel scire cum fecerit? cujus sapientia simpliciter multiplex et uniformiter multiformis, tam incomprehensibili comprehensione omnia incomprehensibilia comprehendit, ut quæcumque nova et dissimilia consequentia præcedentibus si semper facere vellet, inordinata et improvisa habere non posset; nec ea prævideret ex proximo tempore, sed ex æterna præscientia contineret.

CAPUT XIX.

De sæculis sæculorum.

Quoniam utrum ita faciat, et continuata sibi connexion copulentur quæ appellantur sæcula sæculorum¹, alia tamen atque alia, ordinata dissimilitudine procurrentia, eis duntaxat qui ex miseria liberantur in sua beata immortalitate sine fine manentibus; an ita dicantur sæcula sæculorum, ut intelligantur sæcula in sapientia Dei inconcussa stabilitate manentia, istorum quæ cum tempore transeunt tanquam efficientia sæculorum, definire non audeo. Fortassis enim possit dici sæculum, quæ sunt sæcula; ut nihil aliud perhibeatur sæculum sæculi, quam sæcula sæculorum: sicut nihil aliud dicitur cœlum cœli, quam cœli cœlorum. Nam cœlum Deus vocavit firmamentum super quod sunt aquæ²; et tamen Psalmus: « Et aquæ, inquit, quæ super » cœlos sunt, laudent nomen Domini³. » Quid ergo istorum duorum sit, an præter hæc duo aliquid aliud de sæculis

¹ Hieronym. in ep. ad Galat. cap. 1. — ² Gen. 1, 6-8. — ³ Psal. cxlvii, 4.

sæculorum possit intelligi, profundissima quæstio est: neque hoc quod nunc agimus impedit, si indiscussa interim differatur; sive aliquid in ea definire valeamus, sive nos faciat cautiore diligentior ipsa tractatio, ne in tanta obscuritate rerum affirmare aliquid temere audeamus. Nunc enim contra opinionem disputamus, qua illi circumitus asseruntur, quibus semper eadem per intervalla temporum necesse esse repeti existimantur. Quælibet autem illarum sententiarum de sæculis sæculorum vera sit, ad hos circumitus nihil pertinet: quoniam sive sæcula sæculorum sint, non eadem repetita, sed alterum ex altero connexion ordinatissima procurrentia, liberatorum beatitudine sine ullo recurso miseriarum certissima permanente, sive sæcula sæculorum æterna sint temporalium tanquam dominantia subditorum, circumitus illi eadem revolventes locum non habent, quos maxime refellit æterna vita Sanctorum.

CAPUT XX.

De impietate eorum, qui asserunt animas summæ veræque beatitudinis participes iterum atque iterum per circumitus temporum ad easdem miserias laboresque redituras.

I. QUORUM enim aures piorum ferant, post emensam tot tantisque calamitatibus vitam, (si tamen ista vita dicenda est, quæ potius mors est¹, ita gravis, ut mors quæ ab hac liberat, mortis hujus amore timeatur), post tam magna mala tamque multa et horrenda, tandem aliquando

¹ Cicero, lib. vi. de Republica.